

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Мария Димитрова на дисертационния труд на Йордан Георгиев Янков ОНТОЛОГИЯ НА БЕЗКРАЙНОСТТА за присъждане на образователно-научната степен „доктор на философските науки“ с научен ръководител доц. д-р Здравко Попов

Дисертацията се състои от 157 стандартни страници, включително 5 страници библиография, позоваваща се на 57 литературни източника. Текстът съдържа увод, три глави, структурирани чрез съответни подчасти, и заключение.

Дисертационният труд компенсира своя сравнително малък обем и необширната си библиография със сбито изложение, в което няма излишни отклонения от темата и референции, включени само номинално.

Не съм била съавтор и не съм в конфликт на интереси с автора.

В модерната философия поне от времето на Кант се знае, че отнасянето към безкрайността всеки път неизбежно предизвиква неразрешими противоречия. Изглежда, че идеята за безкрайността изправя нашето мислене пред най-големите интелектуални предизвикателства: каквото и определение на безкрайността да дадем, то е недостатъчно и непълно, тъй като безкрайността като такава винаги превъзхожда и него, и начините, по които го постигаме. Това е най-важната нейна характеристика. Идеята за безкрайността е по-скоро – ако използваме терминологията на Кант – не с конститутивна (онтологическа), а само с регулативна функция.

Дисертантът Йордан Янков, обаче, не е привърженик на Кантовата, а на Хегеловата линия на философстване за безкрайността. Подобно на Хегел, той смята, че безкрайността се постига не като потенциална, а като актуална тоталност въз основа на методично трансцендиране на границите на крайните неща и установяване на връзки между тях, т.е. става дума за актуалната безкрайност на самия преход от гледна точка на Разума. Цялата дисертация е опит да се актуализира Хегеловото схващане за Безкрайния Дух с оглед на съвременното развитие на математиката и физиката. Но всички критики срещу Хегел, които се отправят и до днес от различни философски направления и са добре известни, важат също и срещу онтологизирането на Разума при Янков. Разумът е предпоставен като истинският и при това над-личен субект на историята и познанието, самоконституиращ се във вид на всеобхватна система.

Янков констатира, че усилията да се работи с безкрайността в математиката са довели до кризи и революции в нейните основания, които и до сега не са получили разрешение. За да се справят с такъв род проблеми във физиката, учените са били принудени да изобретят и въведат „процедури за ренормализация“, тъй като употребата на безкрайността взривява рамките и на техните теории. Нещо повече - в

дисертацията се отстоява схващането, че е необходимо не само да се говори за онтологическа употреба на безкрайността, а и за онтология на самата безкрайност. Още в Увода е заявена тезата на цялата работа, че *„ако останем в рамките на незабавния и непосредствен парадокс, който поражда самия опит за мислене на безкрайността, със сигурност няма да можем да разберем битието на самата нея, както и причините защо тя поражда парадокси“* (с. 6); според Янков изследването на безкрайността трябва да има формата на непрекъснат преход, който би обединил крайното в безкрайното и рационално би осмислил безкрайното в неговите крайни определения (пак там).

Йордан Янков подчертава факта, че идеята за безкрайността си има своята историческа еволюция, продължила векове наред и продължаваща също в наше време. В дисертацията са резюмирани етапите ѝ от гръцката античност до Хегел, който не без основание се смята за апогей в това отношение. Посочени са повечето от философите със съществен принос за развитието на дискурса относно безкрайността. Прокарани са паралели между различните начини на мислене и социалната организация на съответните епохи, така че да стане ясно мястото и ролята на схващането за безкрайността, което им е присъщо.

Подходът на дисертанта в тази първа част на работата не е историографски и не е, ако използваме делението на Ницше, нито антикварен, нито монументален, нито критичен, а по-скоро наподобява Хегеловото реконструиране/конструиране на „философската история“. В нея героите и събитията, периодите и мислителите, както и техните достижения и недостатъци, се интерпретират с оглед значимостта, приписвана от самите тях на безкрайността. Те са подбрани и подредени в светлината на убеждението, защитавано в дисертацията, за диалектичката природа на връзката между категориите на крайното и безкрайното.

Йордан Янков разграничава три вида диалектика:

- 1) Конкретна диалектика, която се фокусира върху света като компендиум от крайни неща и се проявява при емпиризма, позитивизма, аналитичната философия.
- 2) Абстрактна диалектика, която изучава света от гледна точка на саморефлектиращия разум и се проявява в метафизиката, феноменологията и екзистенциализма (да отбележим впрочем, че екзистенциализмът самият е не нещо друго, а екзистенциална феноменология).
- 3) Символна диалектика, която изучава света през конкретните форми на символите с абстрактно съдържание. Янков я отъждествява с математиката.

Разбира се, да се твърди, че всички тези форми на диалектиката, както и съответните философски направления съвпадат в безкрайността, е неподходящ начин на изразяване или пък е вид философска наивност. Такова обобщение за съпадението на всичко с всичко в безкрайността следва да се обмисли по-обстойно, така че да се намери по-адекватен, аргументиран и прецизен начин на изложение. Донякъде може да се приеме, че по-нататъшното разгръщане на текста на дисертацията обосновава въпросното обобщение, но ако е така, това намерение не е явно заявено и не е доказано достатъчно убедително. Самата класификация на видовете диалектика, предлагана от дисертанта, много напомня Хегеловото

разграничение на видовете история, а именно: първо, обикновена или емпирична история, второ, рефлексивна, и трето, философска история.

Като най-важна особеност на първия вид диалектика - конкретната - Янков изтъква отстраняването на субекта от опита, включително научния опит, където очевидно е игнориран наблюдателят. Според дисертанта тази особеност води също до елиминирането на безкрайността и на опозицията крайно-безкрайно. Не е така обаче, според него, във втория вид диалектика - абстрактната, където и безкрайността, и въпросната опозиция, се превръщат в истинския предмет на изучаване. В това отношение тя се противопоставя както на ирационалната представа за безкрайността в религията, така и на конкретната диалектика, отхвърляща безкрайността и стигаща до мистификация на крайността, полагайки последната като единствен и универсален принцип на всичко съществуващо. Йордан Янков разполага абстрактната диалектика между откритията на Декарт, който според него *„задава нейния фундаментален дневен ред“* и тези на Хегел, който построява своята феноменология на духа върху разбирането на субстанцията (т.е. безкрайността) като субект. За Янков *„Хегел е може би първият философ, посочил действителната същност на човека – обществените отношения. Тъкмо в действителния живот на обществото става това непрекъснато полагане и снемане, рефлексивната отрицателност, в която всеки индивид, отричайки себе си, се разпознава в другите, а отричайки другите, става в техните очи човек за себе си.“* (с. 92) Дисертантът твърди, че *„Феноменологията е обществената история на Разума, а Логиката е средството, с което тази история е осъществена“* (с. 92). За съжаление в дисертацията отсъства темата за съдбата на диалектиката след Хегел, макар че частта 3.2.5 е озаглавена именно по този начин. Препоръчително е в по-нататъшната евентуална изследователска работа на дисертанта да се вземат предвид и да се анализират заслугите на редица философи след Хегел – например Маркс, Сартр и изобщо екзистенциализма, Гадамер и херменевтиката, неохегелианските школи, Левинас и пр.

Според Янков третият вид диалектика, а именно символната, съвпада с математиката. В неговите очи тя е основана на разбирането на разума като актуална безкрайност и се осъществява чрез отрицанието на отрицанието, което довежда до описването на субстанциалната безкрайност чрез символния език. Последният именно е определен като отрицащ отрицанието, свързано с отграничаването едно от друго на крайните неща, осъществявано от естествения език. Янков отправя критики към самите математици, упреквайки ги, че свеждат своята дисциплина само до аксиоматични модели, които изключват саморефлексията и не разбират диалектическия характер на числата и числовите схеми. Според него тази редукция в математическия дискурс води до парадокси в самия фундамент на математиката. Дисертантът предлага решение при обосноваването ѝ, което, обратно, изисква приемането на противоречивата същност на числото като такова. Той смята, че противоречивостта е пряко следствие от отношенията между числата, в които ги поставя математикът, бидейки субектът на всички операции с тях. Ако това субектно отношение не е взето предвид, то тогава аксиоматиката се разкрива именно като опит за заобикаляне на противоречивостта и противоречията. Що се отнася до символната диалектика, изводът, направен в дисертацията постановява, че *„цялата математика може да се опише като групи симетрии и асиметрии, които са изоморфни като абстрактни описания на*

реалността на диалектическите понятия битие-небитие, единичност и множество, конкретно и абстрактно, крайно и безкрайно“ (стр.140).

Йордан Янков дава примери от философията на науката, чрез които се опитва да покаже недостатъчността на мисленето, което следва само правилата на формалната логика. Стремелът му цели да демонстрира, че всъщност в основата на трудностите е неспособността на частнонаучното мислене да се справи с проблема за безкрайността, който изисква прилагане на диалектическата логика.

Вследствие на всички свои анализи дисертантът прави равносметката, че целта на неговата работа е да покаже *„историческото значение на идеята за безкрайността като базов абстрактен конструкт в развитието на човешката мисъл и възприятието за Света, отразяващ структурата на системата Разум.“*(с. 151) и че *„така разгледаната историческа еволюция на понятието за безкрайността се явява същностната идентичност между математиката и диалектиката“* (с. 151)

На последната страница на дисертацията има извод, който се отнася не само до символната диалектика, а до диалектиката в цялост (т.е. във всичките нейни форми от неговата собствена класификация) и той се свежда до следното: ако диалектиката получи символна математическа интерпретация, то такъв диалектико-математически модел на безкрайността би имал изключително мощен евристичен смисъл във всички науки; идеята за безкрайността ще стане практически научен инструмент за всяко познание. Това е и поантата на дисертационния труд.

Относно такова заключение, има съображения, които едва ли го подкрепят. Хегел в своята *Естетика* посочва символната форма на изкуството като най-низшата в сравнение с класическата и романтичната му форма. Той специално обръща внимание на неотстранимата съмнителност на символа. Символите в качеството им на знаци, използвани в езика, независимо дали е обикновен или мета-език, представляват според Хегел сравнително елементарен вид самосъзнание и отношение към света. В такъв ракурс възниква въпросът дали математиката, отъждествена със символната диалектика (според класификацията на Йордан Янев, посочена по-горе) може да изчерпи „онтологията на безкрайността“. Обаче, според Ернст Касирер, който не е споменат в дисертацията и чиято позиция не е взета предвид, цялата човешка култура е сътворяване на символни форми, които опосредстват крайното и безкрайното. Това прозрение на Касирер се споделя от редица други мислители от ХХ век, защото чрез и за въображението символът във всяка конкретна и крайна форма на културата представя идеята за трансцендентността.

Най-радикалният въпрос, който може да бъде отправен към дисертанта звучи така: Ако безкрайността по дефиниция винаги трансцендира нашите ограничени схващания за нея, можем ли да приравним диалектиката с математиката, която се занимава с количествените отношения и не се интересува или се абстрахира от значенията, нормите, оценките, императивите и пр.? Математиката не може да улови смисъла на човешките отношения, които не са просто и само обективни, а интересубективни. Философията, която смислово съотнася различните форми и равнища на културата, дали може да бъде сведена до математически формули, уравнения, схеми и пр.? Философия на математиката – да, разбира се, към такава постановка можем и трябва да се отнесем положително, но обратното, т.е. пълно математизиране на философията

чак до отъждествяване на философията и математиката – едва ли. По-скоро математиката и диалектиката не съвпадат, не са тъждествени, за разлика от очакванията на Янков, който следва в това отношение възгледите на българския философ Пунчев. Математиката вероятно може успешно да се диалектизира. Впрочем Йордан Янков поддържа тъкмо идеята за нейната диалектизация и трябва да отбележим, че тук има определено добри постижения. Обаче редукция на диалектиката до математиката съвсем не е безпроблемно решение. Дали математиката може да сведе човешката свобода, проявявана в трансцендирането, в прекрочването на границите на крайното по посока на безкрайното, до своите математически символи и пресмятания и да го изобрази чрез тях?

Разбира се, едно от задълженията на рецензента е да изкаже своите несъгласия, но същевременно трябва да се изтъкне, че дисертацията заинтригува с неординарно разбиране на проблематиката около понятието за безкрайността и в нея могат да се намерят, както вече се каза, открития и решения относно диалектизирането на частнонаучния и математическия дискурс. Прави впечатление максимално опростения език, въпреки спекулативността (в Хегеловия смисъл на думата) на обсъжданата тематика. Заслужава подкрепа и доверието на дисертанта към успехите на науката, но все пак разграничението между науката и философията не е за пренебрегване. Философията е особена и самостоятелна форма на културата и тази нейна особеност се дължи тъкмо на идеята за безкрайността. Както още Кант отбелязва, тя изисква свързването на условията на опита с безусловното, докато истините на науката все пак не надхвърлят границите на опита. Надхвърлянето на тези граници е дело на философията.

Предвид собствената интерпретация на Хегеловата философия по начин такъв, че тя да се превърне в работен инструмент при анализа на съвременното частнонаучно, и особено на математическото познание и с оглед на проявеното разбиране по отношение на дълбоките измерения, в които се встъпва при обсъждане на диалектиката и безкрайността, отчитайки трудностите и предизвикателствата, отправяни към философското конституиране на идеята за безкрайността, оценявам положително дисертационния труд на Йордан Янков и предлагам на научното жури да му присъди степента „доктор на философските науки“.

26. 03. 2019 г.
София

Рецензент:
/проф. дфн Мария Димитрова/